

Arapovics Mária: A közösségfejlesztés alapfogalmai és a kulturális közösségfejlesztés paradigmái

A felnőtt létállapotunk alapja, hogy tudatos állampolgárként éljünk, vegyünk részt azokban a döntési folyamatokban, amelyek különböző színtereken meghatározzák az életünket^[1]. Individualizálódott társadalmunkban egyre többen érezzük, hogy egyénként nem bírunk megküzdeni a feladatokkal és a felmerülő problémákkal, szükségünk van a másokkal való összefogásra, mások együttérzésére, segítségére és szeretetére. Hiányzik az a modern társadalmat megelőző létforma, amikor az érdekalapú helyi közösség szolidárisan lépett fel a normákat betartó tagjaiért. Egy közösségben meg tudjuk osztani gondjainkat, az örömeinket és bánatunkat, segíteni tudunk egymásnak, mégis a nemzetközi és a hazai felmérések azt mutatják, nem bízunk egymásban, kevésbé vagyunk szolidárisak. Közös értékrend, érdeklődés visz bennünket egy társaságba, ahol akkor tudunk megmaradni, ha a normákkal egyet tudunk érteni. A közművelődés, a közösségi művelődés szakemberei, a művelődési házak népművelői és művelődésszervezői közül sokan tudatosan a közösségi folyamatok katalizátoraiként szorgoskodnak, a művelődési házakat közösségi szintéreként hasznosítva. A kulturális érdeklődés, a hagyományőrzés, az örökségvédelem iránti elkötelezettség, vagy egyszerűen a művészet szeretete egy-egy múzeum, tájház vagy egy könyvtár köré is közösséget formálhat, különösen tudatos közművelődési-közösségfejlesztői munkával. A hazai állampolgári aktivitás igen alacsony szinten áll, ezért mindannyiunk érdeke a társadalmi kohézió erősítése. A közösségi tevékenység nemcsak a társadalmi jóllétünket erősíti, hanem szerethetőbbé teheti a kulturális intézményeinket is.

Az elmúlt évek gazdasági és társadalmi válságai, valamint az emberek egymás közötti, és az intézményrendszerbe vetett bizalmának megingása a kulturális szakemberek gondolkodását a közösségfejlesztés eszközeire és módszereire irányította, amit az európai és a hazai politikai is támogat a társadalmi kohézió erősítése érdekében. Az egyes ágazatok között az elmúlt évek konferenciáin és szakmai fórumain kialakult viták következtében szükségesnek tartom a közösségfejlesztés fogalmi tisztázását.

1. A közösség fogalma

A közösség az emberek létezésének alapvető feltétele. Csányi Vilmos humánetológus szerint „az embernek, mint fajnak nagy evolúciós újtása a közösség kifejlődése. Nem az egyének versenye a döntő az emberi evolúcióban, hanem a közösségeké.” (Csányi 2005:5) Csányi meghatározásában „Az emberi természet számára a közösség az optimális működő tér.../.../ az ember csak közösségekben életképes.” (u.o.)

Érdekes, hogy a köz szavunk az 'Etelköz', szóban jelenik meg először, ami első közösségeinkhez is köthető. A Magyar Etimológiai Szótár szerint ősi finnugor, cseremisiz eredetű szó, a test közepe, testközép a jelentése. Eredeti főnévi jelentéséből jöhetett létre, hogy valaminek a középső része, mindazokkal, a dolgokkal, személyekkel kapcsolatban van, amelyek körülveszik. A közösség jelentés a 'közös, mindenkire vonatkozó' jelentésből eredeztethető.

A közösség fogalma a civilizációnk változásával együtt változik. Az ősi közösség, a faluközösség a modernizációval bomlott fel. A tömegtermelés kezdetével bémunkássá váltak a gazdálkodók is, megszűnt a létfenntartási érdekközösség. A modern társadalomban a közösségek hivatásrendi, vallási és szabadidős közösséggé alakultak át. A XX. századra az egyének elidegenült, védtelen egyénné lettek, sokan a tömegkommunikáció és a politika kiszolgáltatottjaivá váltak. Hiszen Kantot idézve, nem mindenki mer a maga értelmére támaszkodni, ezért kiszolgáltatottjává válik azoknak, akik felette akarnak gyámkodni. A diktátorok a gyűlöletre és félelemre alapozott nemzeti „közösséget”, irányítható tömeget verbuváltak. A történelmi tapasztalat demokratikusan cselekvő helyi közösségek erősítésére, megtartására tanít. Gorman a közösségfejlesztők európai hálózat tagjainak értelmezéseit összegző tanulmányában megállapítja, hogy „a közösségfogalom jelentése rendkívül változatos attól függően, hogy milyen szövegkörnyezetben használják, milyen a kulturális és a történelmi háttere, illetve milyen a nyelvészeti jelentősége.” (Gorman 2002:9)

A közösség fogalmait, a meghatározások változását Vercseg Ilona a hazai közösségfejlesztő szakma egyik megteremtője átfogóan vizsgálja. *Közösségelmélet* című tanulmányában fogalmazza meg, hogy „a közösség-fogalomnak óriási irodalma van, ami nem is csoda, hiszen egy olyan tág fogalomról van szó, amelyik szorosan érintkezik a társadalmi alakzatok: a csoport, a társulás, a társadalmi rendszer alapfogalmaival. De ugyanakkor érintkezik e fogalom a társadalom tudati megnyilvánulásaival is, az értékek által szabályozott erkölccsel-szokásokkal, a vallással, a politikával, a mindennapi élettel – a legszélesebb értelemben vett kultúrával, így valamennyi társadalomtudomány, a filozófia-teológia, a néprajz, a szociológia, a szociálpszichológia, a kultúraelmélet, a politológia stb. is foglalkozik vele.” (Vercseg 2014:8). Az alábbi összefoglaló ezért nem teljes, pusztán a fogalomtisztázó célzatú és a közösségfejlesztő megközelítésére támaszkodik.

A legtöbb fogalomalkotó a német gondolkodó, Tönnies 1887-ben írt *Közösség és társadalom* munkájából indul ki. Tönnies szerint a „vér közössége”, a lényeg egysége, a „hely közösségévé” fejlődik, amelynek közvetlen kifejezőmódja az együtt lakás; a fejlődés következő állomása a „szellem közössége”, az egyfelé irányuló azonos értelmű együttes hatás és tevékenység (Tönnies 2004:20). A közösség három fajtája a szorosan összefügg egymással térben és időben, tehát e kapcsolat kiterjed az emberi kultúrára és történetére. „Mindenütt, ahol az emberek organikus módon akaratilag kapcsolódnak egymáshoz, és igenlik egymást, a három közösség közül az egyikkel van dolgunk, amennyiben a közösség korábban kialakult formája már magában foglalja a későbbit, amely viszont ettől a korábbi formától viszonylag függetlenül fejlődött ki. Így ezeket az eredeti formákat közérthető elnevezésük alapján kell megvizsgálnunk, ezek: 1. rokonság, 2. szomszédság, 3. barátság (u.o.:21).

A közösség három leggyakoribb megközelítése (Willmott 1986; Lee és Newby 1983; Crow és Allen 1994)

- Hely (place), lokalitás – a közösség földrajzi vonatkozása, lokalitás, szomszédság.
- Érdeklődés szerinti/választott közösségek (interest/elective) – a személyiség (selfhood) kialakította a *nem lokalitás alapú, a helybeliségen kívüli szempontok tartják össze* ezeket: identitás, vallás, hivatás, foglalkozás, etnikai hovatartozás, szexuális orientáció stb.
- Szellemi, lelki közösség (communion) - gyengébb formájában egy adott helyhez, csoporthoz vagy elképzeléshez való kötődés („közösségi szellem”), erősebb formájában valamilyen mély találkozást jelöl, nem csak más emberekkel, hanem pl. istennel és a teremtéssel.

Vercseg kiemeli, hogy közösség és csoport nem szinonimák, bár a fogalomalkotó Kurt Lewin (1975[1935]) és hazai interpretálói (Csoportdinamika 1975; Mérei 1989) néha így alkalmazzák. Lewin a csoporttagok közötti kölcsönhatást emeli ki. Merton ([1968]1980) szintén a kölcsönhatást hangsúlyozza, éppen a csoport és közösség megkülönböztetése érdekében. „Természetesen minden csoport egyúttal közösség is, de azok a közösségek, amelyeknek tagjai nincsenek egymással interakcióban, nem tekinthetők csoportoknak.” (Merton 1980:606)

Az értékszempontú megközelítéssel foglalkozók megemlítik a közösségfogalom együvé tartozás jelentését: a szolidaritás (felebaráti szeretet, testvériség), az elkötelezettség, a kölcsönösség és bizalom tartalmát (Frazer 1999:76; Vercseg 2014).

A már idézett művében Csányi Vilmos megfogalmazza, hogy „olyan helyi közösséget kell kialakítani, amelyekben mindenki megtanulja, hogy az ember csak közösségekben életképes, és a központosítás előnyeinek megőrzése mellett a helyi kultúra a legfőbb jó és a legfontosabb emberi érték.” (u.o.). A magyar közösségfejlesztők (Varga Tamás, Vercseg Ilona, Péterfi Ferenc, Harkai Nóra, Molnár Aranka, Kovács Edit írásaiban) elfogadott és legtöbbször említett megközelítése lokális fogalom. Roland L. Warren amerikai szociológus a közösségre olyan meghatározást ad, ami a „tanyabokortól a nagyvárosig” érvényes. Warren szerint a közösség *szocializál* – a közösség bizonyos értékeket ad, *gazdasági boldogulást*, megélhetési lehetőséget biztosít tagjainak; *társadalmi részvételt generál*, társasági és társadalmi élet iránti általános igényt; ugyanakkor *társadalmi kontrollt* jelent – megköveteli a közösség értékeinek betartását. A közösség *kölcsönös támogatást ad*, azaz tagjai megvalósítják azokat a feladatokat, amelyek túl nagyok vagy túl sürgősek ahhoz, hogy egy egyedülálló személy kezelni tudja (Warren 1963).

2. A közösség és civil társadalom

Napjainkban a hagyományos faluközösségek felbomlásával – a nyugati társadalmakban – a közösség és a civil társadalom fogalmak ritkán különíthetők el egymástól. A *közösség tanulása* és más tanulmányaimban részletesen bemutattam a civil társadalom fogalmának történeti hátterét, itt csak az elmúlt évtizedek meghatározásait foglalom össze (Arapovics 2011, 2009).

Az 1970-es évek világválsága, a jóléti állam válsága valamint a szocialista rendszerek meggyengülése indította el újra a civil társadalom újragondolásának kérdését. Keane kifejezetten a kelet-közép-európai, szovjet mintájú állami hatalom nyilvános kritikájának megszületését látja a civil mozgalmakban (csehszlovákiai Charta 77, lengyel Szolidaritás, Duna Kör stb.), melyek szerinte elvezettek a „bársonyos forradalomig”. Jan Tesař történész ismert szavai azt a várakozást és elvárást tükrözik, ami a korszakot jellemezte: „Ha a parancsuralmi rendszer mint az abszolutizmus

visszatérése a huszadik században könnyebben jön létre egy olyan környezetben, ahol a >civil társadalom< szerkezete nem kellően kialakult, úgy létrejöttenek megelőzésére a legmegbízhatóbb eszköz a civil társadalom kialakulásának bátorítása” (Tesař 1977 idézi Keane 2004:24). Sokan a civil társadalomtól – túlzón – a társadalmi problémák, a válság megoldását várták/várják. Azt senki sem vitatja, hogy a diktatúrákkal szemben, a *civil társadalom a demokráciák fontos jellemzője*. Fontos, hogy a civil megmozdulás, az állampolgári részvétel erősítse a demokráciát és ne veszélyeztesse. A technikai változások elősegítették a közös együttműködéseket, ezáltal a *nemzetek feletti civil társadalom gondolatának* kialakulását.

A kelet-európai változások kíséretében újjászületett a civil társadalom fogalmának vitája. Klammer és Zuidhof a kilencvenes évekbeli civil kutatásokat két nagy csoportba sorolja: egyrészt a közgazdasági megközelítésű, az állami és piaci mellett megjelenő harmadik, nonprofit szektorként definiált megközelítésekre – Salamon, Weisbrod, Hansmann, Ben-Ner-Gui nézetei – másrészt a polgári társadalom egészének újragondolását interpretáló nézetekre – Jean Cohen, Andrew Arato, Jürgen Habermas, Michael Walzer, John Keane, Charles Taylor, Lambert Zuidervaart (Klammer – Zuidhof 2000:181–182).

John Keane *A civil társadalom* (1998) című munkájában három csoportba sorolja a civil társadalom megközelítéseit. Az első csoportba az empirikus-analitikus, leíró értelmezések tartoznak, amelyek mint az összetett társadalompolitikai valóság *ideáltípusát* mutatják be. Ezekkel szemben a második csoport a civil társadalom *politikai stratégiaként, akciótervként* való értelmezéseit fogja össze, mely leginkább a civil társadalom és az állam különbözőségeire fókuszálnak. A harmadik irányzatba tartozók a civil társadalomnak a demokráciában betöltött szerepét vizsgálják, a civil társadalmat erkölcsi felsőbbrendűséggel rendelkező „adott jónak” tekintik (Keane 2004:38-48).

Jürgen Habermas, 1929-ben Hamburgban született gondolkodó szerint a *civil társadalom a kommunikáció, a kommunikációs cselekvés és érvényesség világa*, melyben a társadalmi párbeszéd teremtheti meg a véleménycserén alapuló társadalmi konszenzust (Habermas 1987, vol 2 137-145). A konszenzus kialakításához szükséges nyilvános diskurzust a globális világban a társadalmi mozgalmaknak nemzetközivé szélesítésével, a szolidaritás megteremtésével lehetne elérni.

Arato és Cohen szükségesnek tartja a civil társadalom fogalmának megújítását, mely szerintük a társadalmi mozgalmak sokszínűsége által a nyilvánosság lehetősége. (Arato-Cohen: 1992). Keane szintén arra hívja fel a figyelmet, hogy „a civil társadalom kifejezés a sokféleség jelzője” (Keane 2004:52).

Azt a sajátos jelenséget, azt a csalódást, ami Közép-Kelet-Európát az új évezred küszöbén jellemezte, Mislivetz Ferenc, illetve Jensen fogalmazta meg. A szerzőpáros szerint 1989 után a civil társadalom fogalma misztifikálódott, túlzott elvárásokhoz kötődtek hozzá, melyet csalódások követtek. A civil társadalom e térségben metamorfózison ment keresztül, részben eltűnt, részben párttá alakult, részben „anyagilag vagy politikailag prostituálódott”. Az életben maradt szervezetek a létért küzdenek, miközben a kelet-európai társadalom civilizálódás helyett inkább atomizálódik, újra a bizalmatlanság jellemzi. Ugyanakkor az európai civil társadalom programja nem utópisztikus. A fogalommal szemben egy olyan megközelítés mellett érvel, amely a civil társadalmat egy vágyott dolog metaforájaként értelmezi (Mislivetz 1999:178–193; Jensen-Mislivetz 2003:82).

2001-2002-ben átfogó *Nonprofit Szektor Analízis* készült, mely bemutatta a civil szervezetek jogi környezetét Magyarországon (Bíró 2002). A civil társadalom fogalmi jellemzőit a vizsgálat négy

pontban foglalja össze, melyeket a definíciós viták okán szó szerint idézem:

- A civil társadalom személy- és szervezetegyesülések, valamint önálló szervezetek hálózata, amely létrejött és működése sajátos szabályai szerint különbözik a társadalom többi intézményrendszerétől.
- Nem egyenlő sem az állammal, sem a magánszférával, bár kapcsolódásai mindkettőhöz közvetlenek és szervesek.
- Létezésének elvi alapjait az emberi és állampolgári jogok érvényesülése, a jogállamiság, az érdekluralizáció jelenti.
- A civil társadalom rendeltetése, hogy az általa biztosított nyilvánosság és érdekartikuláció útján szembesítse az állami akaratot az általa képviselt értékekkel, törekvésekkel és gyakorlattal. (Ennek legfontosabb eszköze „közösségi részvétel”, amelynek tartalmát az európai jogterületen az Aarhusi Egyezmény már igen részletesen kidolgozta. Három pillére az információhoz való jog, a beleszólási jog és a jogorvoslati jog. A három pillért a részvételre képesítés intézményi és intézkedési rendszere egészíti ki.)

A kutatás kitért arra, hogy a globalizációs folyamatokkal párhuzamosan az Európai Unió dokumentumai újabb aspektusokat vetnek fel a civil társadalom fogalmát illetően. Az Európai Bizottság által kiadott Fehér Könyv (EK C 329) értelmezése magában foglalja az ún. „szociális partnereket”, azaz a szakszervezetek és a munkaadók szervezeteit, a nem kormányzati szervezeteket, a szakmai, a karitatív és a bázisszervezeteket, az állampolgárokat a helyi életbe bekapcsoló szervezeteket, illetve, specifikus hozzájárulással az egyházak és a vallási közösségeket.

Az Európai Unió Gazdasági és Szociális Bizottsága *A szervezett civil társadalom szerepe és hozzájárulása az európai konstrukcióhoz* címmel 1999. szeptember 22-én elfogadott állásfoglalásában a következő definíciót adja: „a civil társadalom olyan társadalmi szféra, amely relatíve független az államtól és amely nem merül ki a piac szabályaiban. A civil társadalom olyan elvekre támaszkodik, mint az autonómia, a pluralizmus, a szubszidiaritás, a szolidaritás és a felelősség. Ez egy olyan kommunikációs szféra, amelyen belül fejlődhet a polgárok szenzibilizálása, amely demokratikus részvételhez vezethet. Kommunikálni és szolidárisan cselekedni csak individuumok csoportjában lehet.” (Bíró 2002:1).

Az Európai Unió intézményi központú megközelítést fogalmaz meg a civil társadalom értelmezésekor. A mozgalom jellegre utal a CIVICUS World Alliance for Citizen Participation világszervezet (nem az EU intézményeiben) definíciója, amely szerint a civil társadalomnak nemcsak a szervezett formák a részei, hanem az állampolgárok aktív önszerveződésének bármilyen formája – pl. a tüntetések, bojkottok és hasonló mozgalmi tevékenységek – is. „A civil szervezetek és mozgalmak alkotják magát a civil társadalmat, amely tehát mindazon szervezeti és tevékenységi struktúráknak az összessége, melyeknek tagjai vitán és konszenzuson alapuló demokratikus eljárás révén a közérdeket szolgálják, ugyanakkor a mediátor szerepét töltik be az állami/közhatalmi szervek és az állampolgárok között.” (Bíró 2002:2)

A civil társadalom fogalmi változásában egyre hangsúlyossá válik az egyenlőség, a jog és az aktivitás fogalomköre. Az az aktivitás, mely cselekvéssé formálható, mely a napjainkra már globálissá szélesedett kapcsolatok révén hálóként jelenik meg a polgárok között.

A közösség és civil társadalom nagymértékben fedik egymást, talán a közösség kifejezés megfoghatóbb, kisebb egységet jelent, lokálisabb jellegű, kivéve, ha például olyan nagy és nehezen megragadható egységre utal, mint például az „európai polgárok közössége”.

Vercseg szerint „a modern közösségiség a civil társadalom gondolkodásmódjaiban, mozgásaiban és cselekvéseiben realizálódik, fejeződik ki. Árnyalva és mélyítve e gondolatot, azt állítjuk, hogy a közösség a civil társadalom kulturális kontextusa, a civil társadalom pedig globális kontextust is megjelenít.” (Vercseg 2014:46).

A rendszerváltó vágyakozásokhoz viszonyított, és a nyugat európai, észak-amerikai civil szervezetekhez képest gyengébb közép-kelet európai civil szektor láttán szakmai körökben felmerült a közösségek, a civil szektor szerepének „túlértékelésének” gondolata is.

3. A közösségfejlesztés jelentései

A közösségfejlesztést szűkebben és tágabban is értelmezhetjük. A neveléstudományban és a pszichológiában a gyermek személyiségfejlődését, az életvezetést elősegítő pedagógiai módszer, de társadalomtudományban, a közösségi munka fogalomtárában egyszerre jelent részvételre ösztönző módszert, szakmát és mozgalmat is. A közösségfejlesztés valamennyi jelentéskörében a tevékenység a szociális és állampolgári kulcskompetencia fejlesztésre irányul, akár egyénre, akár kiscsoportra, akár lokálisan, érdeklődés vagy lelki hasonlóság alapján szerveződő közösségre vonatkozzon is, a társadalmi tőke erősítését szolgálja.

3.1. A közösség tanulása - szociális és állampolgári kompetencia

A szociális és állampolgári kompetencia fejleszthető, a közösségi normák elsajátítása tanulható, a társadalmi részvétel maga informális tanulás. Az uniós dokumentumok az élethosszig tartó tanuláshoz szükséges nyolc kulcskompetencia közé sorolják. [\[2\]](#)

A szociális kompetencia az egyéni és társadalmi jóllét kialakításához szükséges, minden olyan magatartásformát magában foglal, amely elsajátításával az egyén képes másokkal együttműködve a hatékony és konstruktív társadalmi részvételhez és problémamegoldásra. Birtoklásához ismernie kell a társadalomban és az adott kultúrában általánosan elfogadott és támogatott viselkedési és illemszabályokat, az egészséges életvitel, a higiénias és táplálkozással kapcsolatos ismereteket. A sikeres interperszonális és társadalmi részvételhez el kell tudni különíteni a munka világát a privátszférától. Képesnek kell lenni bizalommal, empátiával és toleranciával lenni mások és más kultúrák iránt; képessé kell válni az agresszív, erőszakos és az önpusztító viselkedésminták elleni fellépésre. Az ehhez szükséges attitűdök az együttműködés, a magabiztosság, a mások iránti érdeklődés és tisztelet, az előítélet-mentesség és a kompromisszumkeresés.

Az állampolgári kompetencia a demokrácia, az igazságosság, az egyenlőség, az állampolgárság és a polgári jogok fogalmának ismeretét jelenti, magába foglalva az alapvető európai társadalmi-történeti folyamatok tudatosítását. Olyan készségek elsajátítását jelentik, melyek segítségével az egyén hatékonyan tud együttműködni másokkal a közügyekben, érdeklődővé és szolidárisá válik helyi, közösségi problémák megoldásában, részt vesz helyi, nemzeti és európai szintű döntések meghozatalában, élve szavazati jogával. A pozitív attitűd alapját az emberi jogok, az egyenlőség, a vallási és etnikai csoportok értékrendszerei közötti különbségek tisztelete és megértése, a helyi, nemzeti és európai identitás, a demokratikus elvek tiszteletben tartása jelenti.

A szociális és állampolgári kompetencia fejlesztése tehát egyaránt része a szűken és a tágan értelmezett közösségfejlesztő munkának.

3.2. A konstruktív életvezetés közösségfejlesztő (morális) komponense

A társadalmi részvétel feltétele, hogy az egyén elsajátítsa a társas együttéléshez szükséges alapvető készségeket, kialakuljon és fejlődjön a szociális és állampolgári kompetenciája. Az iskola egyik feladata a gyermekek társadalomba való beilleszkedésének segítése. Bábosik István professzor szerint az európai emberkép alapvető jellemzője a moralitás és a szociális életképesség egysége. *Neveléstudomány*ében az emberképet, az érték és a nevelés kérdését együtt, egymással összekapcsolva tárgyalja, mint egymástól lényegükön fogva elválaszthatatlan fogalmakat (Bábosik 2004). Megfogalmazásában „a pedagógiai tevékenység által kialakított konstruktív életvezetés az egyik legfontosabb emberi érték.” (u.o.:13). Egységes rendszert alkotó munkájában Bábosik kifejti, hogy a konstruktív életvezetésnek két funkcionális komponense van: a *közösségfejlesztő* vagy morális komponens és az *önfejlesztő*, az életvezetés sikerét biztosító összetevő. Az egyén és társadalom viszonyrendszerének általunk keresett válaszait, a közösség és a tanulás, az erre való felkészítés lehetőségeinek alapjait fogalmazza meg, mely szerint a szociális és individuális szempontból egyaránt teljes értékű életvezetéshez mindkét összetevő kifejlesztése elengedhetetlen, hiszen az elvont értelemben egyoldalúan altruisztikus egyén egzisztenciális gondjai miatt nem válik szociálisan életképpé, a csak önérvényesítő életvezetés pedig az egoisztikus beállítódás egyoldalú erősítése hosszú távon szociális konfliktusokat eredményez. Az európai emberkép alapvető jellemzője tehát a moralitás és a szociális életképesség egysége.

Bábosik neveléstudománya összefoglalja a morális, valamint az önfejlesztő magatartás- és tevékenységformákat. Kiemeli, hogy az Európai Unió stratégiai dokumentumai az erkölcsi nevelés feladatkörébe utalják az alábbi öt (de bővíthető) formát: a szellemi, fizikai vagy közéleti munka; az értékőrző magatartás, a közösségi szellemi, kulturális és természeti értékeinek védelme, óvása; a segítőkészség vagy karitativitás; a toleráns magatartás; és a fegyelmezettség.

Az önfejlesztő magatartás- és tevékenységformák között az életvezetés eredményességét és sikerét elősegítő értelmi, az esztétikai és az egészséges életmódra nevelés feladatait nevezi meg, úgymint: intellektuális-művelődési tevékenység; esztétikai tevékenység; az egészséges életmód normáit követő magatartás. A felsorolás ezek tekintetében is bővíthető, de bármelyik elhagyása a stabilitást veszélyeztetné.

Az emberi aktivitás meghatározott személyiségbeli feltételrendszere szabályozása alatt áll, ezért az életvezetésre, azaz a magatartás- és tevékenységrepertoárra a személyiségbeli feltételrendszeréhez igazodó szociális minőségű fejlesztéssel lehet hatni. A konstruktív életvezetés alapját a magatartás- és tevékenység-repertoár mellett az életvezetés szilárdságát és következetességét, autonóm jellegét biztosító ösztönző motivációs személyiségkomponensek (szokások, példaképek-eszményképek, meggyőződések) alkotják.

A Bábosik István által személyiségkomponensként jelölt terminus a pedagógiai szakirodalomban jellem, érzület, törekvés, autonóm morál, szilárd akaratirány, szokás, meggyőződés, eszménykép, irányultság, beállítódás, motívum, szükséglet megjelöléssel és többféle magyarázó elv mentén jelenik meg, de funkciójuk lényege azonos: „a magatartás adott történelmi és társadalmi elvárásoknak megfelelő, tartós autonóm szabályozása” (u.o.:32). A magatartás és a tevékenységformálás a személyiségfejlesztéssel egységben történik. Az egyén aktivitását a

személyiség egymással szoros kölcsönhatásban álló két fő funkcionális komponense szabályozza: az ösztönző-reguláló sajátosságcsoport és a kognitív, azaz szervező-végrehajtó sajátosságcsoport (ismeretek, jártasságok, készségek, képességek csoportja). Bábosik kiemeli az ismeretek közül a normaismeretet, a képességek rendszerének elemei közül az intellektuális képességeket (érzékelést, észlelést, figyelmet, emlékezetet, képzeletet, gondolkodást), a kommunikációs képességek csoportját (beszéd, olvasás, írás képességének csoportját), a cselekvés képességét (ezen belül a mozgást, erőfeszítést, helyes önértékelést) és a szociális képességcsoportot (a morális anticipáció, az erkölcsi ítélőképesség, az erkölcsi összefüggéslátás, a normakövetés, mások érdekeinek figyelembevétele, az együttműködés, kapcsolatfelvétel- kapcsolattartás képességek csoportját), mint amelyek nagy hatást gyakorolnak az életvezetésre. (u.o.: 34.)

A közösségi tanulás és a civil aktivitás vizsgálatakor fontos kiemelni, hogy Bábosik megfogalmazása szerint „a közösségi tevékenységnek a társadalmilag értékes magatartás- és tevékenységformák kialakításában játszott nélkülözhetetlen szerepe ma meglehetősen általánosan elismert.” (u.o.: 68). Egy korábbi tanulmányában utal arra is, hogy a spontán kirekesztődés egyik oka az iskolák szűk tevékenység-repertoárjában keresendő. „A közösségi tevékenységrendszer kulcsfontosságú szerepet tölt be, ami azonban annak végiggondolására is készít bennünket, hogy ha az iskola mellőzi a közösségi tevékenységrendszer teljes értékű kiépítését, ez a közösségfejlesztő és önfejlesztő magatartásformák begyakorlását, szokásszerűvé tételét, valamint a szociális képességek fejlődését biztosító alapvető fontosságú hatáseggyüttesek kiesését jelenti a nevelési hatásrendszerből, s ennek feltehetően sokoldalú, negatív következményei vannak.” (Bábosik 2004:69). Fontos szerepet tölt be az iskolai diákönkormányzati tevékenység megszervezése és a klubok, programok megvalósítása, közös fizikai munkák, gyümölcsszedések, vagy a lokalitást erősítő helytörténeti vetélkedők létrehozása tanulóként. A gyermek- és fiatalkori közösségi tevékenységek elősegítik a felnőttkori társadalmi aktivitást, kialakítva a demokratikus attitűdöt, megszerezve számos szociális, kommunikációs és kulturális kompetenciát. A jól szervezett iskolai közösségi szolgálat éppen ezért segítheti a diákok társadalmi folyamatokba való beilleszkedését.

A közösségfejlesztés fogalma itt nem kifejezetten a lokalitásra vonatkozik, bár vitathatatlanul jelentős szerepe van az iskolának a helyi közösség formálásában is, különösen, ha a település, településrész szerves részeként körzeti feladatokat is ellát.

3.3. A közösségfejlesztés mint módszer - a képessé tétel folyamata

A közösségfejlesztés alapelve a helyi közösséghez és a társadalomhoz tartozás elősegítése. A közösségi munka fókuszában nem a felnövekvő nemzedékek, hanem a felnőtt csoportok állnak.

Vercseg Ilona *Közösség és részvétel* (2011) összefoglaló munkájában megfogalmazza, hogy akkor beszélhetünk közösségfejlesztésről, ha maguk a közösség tagjai, a közösség intézményei fejlesztik önmagukat, tehát nem a közösségfejlesztő fejleszti, hanem a közösség építi önmagát. A jó fejlesztési folyamat helyi mozgalom, melyben a közösségfejlesztő munka katalizál, képessé teszi az egyént és a közösségeket a cselekvésre. A közösségfejlesztés, a közösségi fejlesztés mozgalommá szélesedett. A mozgalom állandóan változik, új együttműködések alakít ki. A fejlesztő munka végső célja, hogy mindenki tartozzon valahová, valakihez, közösségi-társadalmi beágyazottságban éljen. Cél, hogy legyen esélye/lehetősége saját életfeltételeinek javítására és pozitív változásokra irányuló közös cselekvésben való részvételre (Vercseg 2011:16, 17.).

A közösségfejlesztés alapja a „képesse tétel”. Ez a folyamat olyan eszközöket és módszereket alkalmazását jelenti, melyek segítségével az egyének, a csoportok vagy közösségek maguk irányíthatják saját életüket, elérik saját céljaikat, így válnak képessé önmaguk és mások boldogulása, életminőségük, körülményeik javítása érdekében munkálkodni. A szakirodalomban a képessé tétel a „hatalommal való felruházás” (empowerment) fogalmaként is meghatározható (Adams 2003). A képessé tétel folyamata három szinten jelenik meg, az individuális, a csoport és a közösségi megmozdulás szintjén. Az egyén szintjén képesek legyünk kifejezni, kifejtetni a „saját” nézőpontunkat, a csoport szintjén képesek legyünk megformálni a „mi” igazságunkat a közösségi megmozdulás szintjén képesek legyünk tárgyalni/megegyezni „másokkal”. A képessé tétel folyamatának van egy individuális, egy csoport- és egy közösségi szintje. Individuális szinten képesek vagyunk kifejezni, kifejtetni a „saját” nézőpontunkat. A csoport szintjén meg tudjuk formálni a „mi” igazságunkat. A közösségi megmozdulás szintjén tudunk tárgyalni, képesek vagyunk megegyezni másokkal (Lakatos 2003).

A közösségfejlesztés – mint módszer és mint szakma – azáltal, hogy képessé teszi az egyént a közösségi részvételre, a civil társadalom, a demokrácia erősítését segíti elő.

3.4. A közösségfejlesztés mint szakma

Hazánkban a tudatos közösségfejlesztés XX. századi mintáját adják a népfőiskolai mozgalmak, NÉKOSZ mozgalmak, de említhetjük a Műszaki Egyetemen a nyolcvanas években tett kezdeményezéseket is. Szakmaként a közművelődésből, a népművelésből nőtt ki, az 1989-es politikai változást követően a mozgalom létrejött a Közösségfejlesztők Egyesületéhez köthető. Hazánkban még nem különül el a közösségfejlesztés, a közösségi fejlesztés, a közösségszervezés és a közösségi munka fogalma, ezek szinonimaként jelennek meg a szakirodalomban is (Vercseg 2011:19). Ugyanakkor a közművelődés részének is tekintik sokan, erre utal a közösségi művelődés fogalom megjelenése. (Fontos ugyanakkor megjegyezni, hogy a közösségi művelődés, a közművelődés nem egyenlő a közösségfejlesztéssel!).

Az iskolateremtő Varga A. Tamás és Vercseg Ilona (1998) meghatározásában a közösségszervezés (community organisation) v. közösségfejlesztés (community development) elsősorban települések, térségek, szomszédságok közösségi kezdeményező- és cselekvőképességének fejlesztését jelenti, amelyben kulcsszerepe van a polgároknak, közösségeiknek és azok hálózatainak, valamint a helyi szükségletek mértékében a közösségszervezőknek és fejlesztőknek is, akiknek bátorító-ösztönző, informáló, kapcsolatszervező munkája életre segítheti vagy kiegészítheti, megerősítheti a meglévő közösségi erőforrásokat.

A szerzőpáros és a szakma átmeneti, szervezett külső beavatkozásként értelmezi a közösségfejlesztő munkát, ez túlmutat a kulturális közösségi művelődési tevékenységen, ez egy többéves folyamat, melyet hét szakaszra osztanak.

4. A közösségfejlesztés folyamata

Varga A. Tamás és Vercseg Ilona (1998) által megfogalmazott, a magyar közösségfejlesztő szakmában meghonosított közösségi munkának hét fázisa van.

- *Új mozgások létrehozása.* Ez a lakosság és szervezeteinek bevonását jelenti: az érintett körzet megszervezését, a kapcsolatfelvételt, majd a kommunikáció kereteinek kialakítását.
- *A helyzet feltárása.* Ez a fázis társadalmi-gazdasági diagnózis létrehozása, melynek felállításában a közösség nem-szakember tagjai is aktív szerepet vállalnak. A legfontosabb a közösség önmagáról való tudásának feltárása és a problémák azonosítása, de fontosak a helytörténeti, településszociológiai, statisztika, valamint a szakterületi és fejlesztési anyagok feltárása, s e tudás közösségi használatba vétele is.
- *A közösség véleményének, késztetéseinek és cselekvési potenciáljának feltárása és a problémák mellé rendelése.* A folyamatot nem a szervező/fejlesztő, hanem – szükség esetén, az ő segítségével – a közösség maga végzi.
- *A feltároló feladatok közös rangsorolása, a problémamegoldó folyamatok tervezése, a cselekvési terv és az önsegítő projektek készítése.*
- *„Intézményépítés”,* azaz új szokások és szervezetek életre segítése a helyi közösségben, új közösségi szervezetek megalakulása, képzések, a cselekvéshez szükséges attitűd kialakítása és a technikák elsajátítása, különböző helyi tevékenységek (projektek) beindulása, információs rendszer kialakítása, a nyilvánosság fórumainak létrehozása. A nyilvánosság érdeklődésének felkeltése, PR tevékenység. Az önszervező folyamatok életben tartása, segítése.
- *A partnerek megkeresése és aktivizálása:* kapcsolatszervezés, hálózatépítés a helyi, országos és nemzetközi szervezetek között, konfliktuskezelés, érdekérvényesítés.
- *A munka koordinálása,* az esetleg elakadó megvalósítások továbblendítése, a megvalósult folyamatok értékelésének és a továbblépés tervezésének segítése, szakmai segítségnyújtás a lokális társadalomfejlesztés szellemi infrastruktúrájának megteremtésében, a döntéshozók és a jogalkotás befolyásolása.

1. ábra: A közösségfejlesztés fázisai

A közösségfejlesztés fázisai

9-12 hónap a folyamat

Kb. 3 év, amíg a folyamatok átadhatóak és 1-2 év kell a megszilárdításhoz

A közösségfejlesztés lényegét foglalja össze a nemzetközi közösségfejlesztő egyesületek által 2004-ben megfogalmazott nyilatkozat: „A közösségfejlesztés oly módon erősíti meg a civil társadalmat, hogy a közösségi cselekvést és a közösségi perspektívákat helyezi előtérbe a társadalmi-, gazdasági- és környezetvédelmi irányelvek kialakítása során. A közösségfejlesztés a helyi közösségek képessé tételére törekszik, beleértve a földrajzilag meghatározott, a közös érdekek vagy azonos identitás, illetve a konkrét témák és kezdeményezések alapján szerveződő közösségeket is. A közösségfejlesztés a közösségi csoportokon, szervezeteken és hálózatokon keresztül fejleszti az emberek képességét arra, hogy aktív tagjai legyenek a társadalomnak, valamint felkészíti az intézményeket és az állami, magán és nem kormányzati szervezeteket arra, hogy párbeszédet alakítsanak ki a lakossággal az őket érintő változások közös meghatározásában és végrehajtásában. A közösségfejlesztés kulcsfontosságú támogatója az aktív és demokratikus társadalmi részvételnek, támogatja a hátrányos helyzetű és kiszolgáltatott helyzetben lévő közösségek autonóm véleménynyilvánítását. Olyan értékrend és alapelvek mentén határozza meg önmagát, mint az emberi jogok, a társadalmi bevonás, az egyenlőség és a sokszínűség elfogadása, amelyeket meghatározott eszköz- és ismeretrendszeren keresztül érvényesít.” (Budapesti Nyilatkozat 2004).[\[3\]](#)

5. Közművelődés, közösségi művelődés

A reformkorra visszatekintő múlttal rendelkező közművelődés számos új funkcióval bővült az elmúlt évtizedekben, de mindig magába foglalta a résztvevő egyének és közösségeik öntevékeny, önművelő, kultúraelsajátító, művelődő és alkotó cselekvését. Maga a közművelődés szó a nyelvújítás korában jelenik meg. A köz jelentése itt a társadalomra utal. Széchenyi Hitel munkájában a közjó, közcél többször is megjelenik ebben az értelemben. Madách Tragédiájának egyiptomi színeben a Fáraó-Ádám emlékeztető mondata: „Enyészsen az egyén, ha él a köz, / Mely egyesekből nagy egészt csinál”. Talán nem véletlen, hogy a magyar nyelv ügye, a kulturális törekvések és a nemzeti identitás egybefonódásakor válik szükségessé a közömbös és a reformkori közöny szavak (lásd Berzsenyinél) megalkotása.

A szegedi Móra Ferenc Múzeumot 1896-ban a „Közművelődésnek” dedikálják, azaz a felvilágosodás szellemében a köz számára hozzáférhetővé teszik a kulturális kincseket, mind a könyvtár, mind a múzeum gyűjteményében. *A közművelődés a kulturális értékeket teszi a köz számára elérhetővé, azaz mindenki számára elérhető művelődés.*

Az 1976-os közművelődési törvény visszahozta és újraértelmezte a fogalmat – a szocialista népművelés felváltására. A törvény előterjesztésében fogalmazták meg a jogalkotók: „A népművelési fogalmat, amely mechanikusan művelőkre és művelendőkre, alkotókra, terjesztőkre és passzív befogadókra osztotta az embereket, felváltottuk a közművelődés fogalmával. Ez demokratikusabb és közösségibb magatartásra ösztönöz: olyanra, amely tudomásul veszi, hogy a művelődés az egész közösség és minden állampolgár joga, lehetősége és feladata. A közművelődés fogalma tartalmazza azt is, hogy a művelődés nem egyszerűen elfogadást és passzív ismeretszerzést jelent, hanem az alkotói és terjesztői folyamatban való cselekvő részvételt is (...) A közművelődés fogalma a személyek egymással való kapcsolatában és személyiség teljességében a közösség oldaláról közelíti meg a művelődés értelmét, társadalmi hasznát és teszi hangsúlyossá a személyes részvételt, a közösségi jelleget és a művelődés fontosságát. Egyszersmind feltételezi, hogy minden ember hordoz valami sajátos tudást, tapasztalatot, amit érdemes a közösségnek átadni.” Ezeket a progresszív gondolatokat nem kevéssé a sokáig

fenntartásokkal fogadott közösségi tevékenységek, pl. a táncház-mozgalom, a filmklubok világa, az amatőr színjátszás stb., gyakorlata előzte meg, ám a pártállami keretek között újra és újra támadták e célokat. Igaz, e folyamat során a közművelődés alkotó közösségei fokozatosan legálisan működő közösségekké válhattak, és a közművelődés inkubátora-katalizátora lehetett a hazai közösségfejlesztő mozgalmaknak. Az igazi demokratikus változások csak az 1990-es évektől indulhattak el.

Egyre atomizálódó társadalmunkban napjainkra érthetően hangsúlyossá vált a közösségi kultúra igénye, a közösségi színterek és művelődő közösségek megtartása. A folyamat mérföldkövének tekinthető a közművelődési szabályozás, melyben meghatározó volt a gyakorlati tapasztalattal és elméleti tudással rendelkező Gelencsér Katalin és Striker Sándor szerepe. A kultúraelméleti és igazgatási szakemberek tanulmányaikban a közművelődés funkcióira, az öntevékeny közösségi művelődés formáira, közösségformáló erejére és a szabályozás irányaira hívták fel a figyelmet (Gelencsér 1996, Striker 1996). A kulturális szakemberek elméleti tudását, innovatív gondolkodását és gyakorlati tapasztalatát tükrözi az, hogy a művelődéshez való alkotmányos jogból levezetett és megalkotott törvény, az új jogalkotások ellenére, kis módosításokkal ugyan, de napjainkban is hatályos és elfogadott maradt. A muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről szóló 1997. évi CXL. törvény szabályozza ma is a közművelődés, a közösségi művelődési területet. E törvény megfogalmazásában közművelődési tevékenység „a polgárok iskolán kívüli, öntevékeny, önművelő, megismerő, kultúraelsajátító, művelődő és alkotó célú cselekvése, amely jellemzően együttműködésben, közösségekben valósul meg.” A terület fontosságát emeli ki, hogy „a közművelődéshez való jog gyakorlása közérdek, a közművelődési tevékenységek támogatása közcél, a közművelődés feltételeinek biztosítása alapvetően az állam és a helyi önkormányzatok feladata” a szabályozás szerint.

A művelődési házak a vidéki kistelepüléseken sokszor egyetlen kulturális intézményként működnek, nélkülözhetetlen szerepet töltve be a helyi társadalom közösségi életében.^[4] Nagyvárosokban, különösen a fővárosban, ahol a helyi közösségek nehezebben találhatnak egymásra, a széles kulturális kínálat mellett sokszor keresik a helyüket a közművelődési intézmények. Szerény költségvetésük, esetenként amortizált küllemükből áradó hangulatuk nem is teszi lehetővé, hogy az elegáns szórakozóhelyekkel felvegyék a versenyt és a nagyközönséget meghódítsák. Az elmúlt évek kultúrpolitikája ismét felkarolta a közművelődési területet, új és megújított agórák finanszírozásával, a közösségfejlesztés támogatásával.

A közösségi tevékenység fókuszba állítása a fogalom változásában is megjelent: a közművelődés szót felváltotta a *közösségi művelődés* fogalma. A kormányzati kommunikáció változása, a szóhasználat változása ugyanakkor nem jelenti azt, hogy az eddigi szakdolgozók egyszerre közösségfejlesztőkké váltak volna és azt sem, hogy a közművelődési intézményrendszer átalakult volna. A közösségfejlesztés időközben tágabban értelmezett társadalomfejlesztő, gazdaságfejlesztő irányba terjesztette ki a közösségi beavatkozások körét. Szakmai körökben is inkább csak szinonimaként kezdték használni a közösségi művelődés kifejezést, hiszen a tényleges változás csak hosszabb folyamat eredményeképpen jöhet csak létre és a szakemberek képzésével.

A társadalmi folyamatok iránti nyitottság és gazdasági szükségszerűség hatására a közösségfejlesztés nemcsak e hagyományos közművelődési intézményrendszer érdeklődését erősítette meg, hanem más kulturális intézmények, például a múzeumok a közösségi művelődési tevékenységének, identitáserősítő aktivitását is elindította. A Skanzen és közösségei közösségfejlesztő tevékenységeit mutatja be Káldy Mária (2010) tanulmánya, de több tanulmány

foglalkozik a múzeumi önkéntességgel és iskolai közösségi szolgálatos programjaival (Bereczki 2010, Csordás 2012, Arapovics 2015). Tóth Máté (2015) munkái jó gyakorlatokkal hívják fel a figyelmet a könyvtárak közösségi funkcióira. De ebbe a trendbe sorolható a közösségi színházak szigetszerű megjelenése is (Djurec 2015). Fontosnak tartom ezért elkülöníteni és meghatározni a kulturális közösségfejlesztés fogalmát.

6. A kulturális közösségfejlesztés fogalma

A kulturális közösségfejlesztés olyan módszer, amely során a közösségeket kulturális aktivitás révén hozzuk össze, vagy ezeken keresztül erősítjük a közművelődési, a múzeumi és a könyvtári intézményrendszer bázisára építve. A kulturális közösségi színterek, a kulturális identitáserősítő és értékteremtő tevékenységek sokszínű, kreatív közösségfejlesztő lehetőségeket, eszköztárat és megújuló módszereket nyújtanak a közösségek számára. *A kulturális közösségfejlesztés céljai és módszereinek fókuszában a közösség és annak létező és lehetséges kulturális értékei állnak.*

Kulturális közösségfejlesztő módszer például a helyi ünnepi kultúra megőrzése vagy új hagyományok teremtése. A naptári ünnepek, a jeles napok, fesztiválok, közösségi események aktivizáló megvalósítása, a helyi hagyományok feltárása, helyi híres emberek felkutatása és emlékének felelevenítése identitáserősítő, közösségfejlesztő hatású. A helyi szokásokra, család- vagy mesterségtörténetekre épülő tematikus események, programok, helyismereti kiállítások megszervezésében a közművelődési és a közgyűjtemények szakmai támogatást nyújthatnak, amiképpen a létrejövő kulturális értékek dokumentálásában, megőrzésében is. A kulturális intézmények bevonásával régi-új közösségek alakulhatnak a helytörténet, a szellemi kulturális örökség feltárása, bemutatása, a mindennapi kultúra meg- és átörökítésére, hiszen a helyi lakosok tudás- és értéktára – a bodzaszörp receptjét és a malactartás mikéntjeinek gyűjtését is magában foglalva – a mindenkori trendek és megújuló eszközök alakulását is követve együttesen közösségformáló erő lehet. Egy évkönyv készítése, a helyi események megőrzése, a helyismereti adatbázis építése, a tan-katalógusok szerkesztése a kultúra tudatos megélését is segíti. A művelődő közösségek (pl.: film- és könyvklubok, szakkörök, múzeumbaráti körök, amatőr tánc- és színjátszó csoportok, kórusok, tanulóköri, egyesületek, népfőiskolák) megszervezése, működtetése értékteremtő.

A kulturális intézmények társadalmiasítása, a szakdolgozók érzékenyítése és képzése erősítheti a folyamatot, eredményessé formálhatja a kezdeményezéseket. A tevékenységek irányulhatnak alkotó csoport, helyi közösség létrehozására vagy fejlesztésére, a kultúra sokszínű művelésére, olyan alkalmakra, amikor a művészeti élmény befogadásán túl valamilyen közösségi aktivitás jön létre, ami az egyszeri élményszerzésen túl további cselekvésre (pl. közös éneklés, tánc, művészeti alkotás létrehozása, klubtevékenység, közösségi tanulás, a helytörténeti gyűjtemény működtetése, frissítése stb.), részvételre ösztönöz. *A kulturális értékteremtés képességére, az értékmegőrzés, hagyományörzés vagy -teremtés képességének fejlesztésére irányuló, közösségi identitást erősítő folyamatot, vagy közösségi öntevékenységet nevezem – szűkített értelemben – kulturális közösségfejlesztésnek, amely elősegítheti, erősítheti, „előkészítheti” a hosszabbtávú közösségfejlesztő folyamatot egy településen vagy településrészen.*

Egy kulturális esemény szervezése képessé tesz bennünket mások megismerésére, a kölcsönös elfogadásra, az Arnstein-féle részvételi létra fokozatainak megértésére. A kulturális közösségfejlesztés régi-új színtereken (művelődési házak, könyvtárak, múzeumok) új társadalmi-

közösségi mozgatóerővé válhat hazánkban.

7. Összegzés

Tanulmányomban összefoglaltam a közösségfejlesztés alapfogalmait, így a civil társadalom, a nonprofit szervezetek, a közösség, a közösségi művelődés, a közművelődés, a közösségfejlesztés, a képessé tétel fogalmait, azzal a célzattal, hogy bemutassam a kulturális közösségfejlesztés értelmezését. A közösségfejlesztés a közösségi munka fogalomtárában mozgalom, módszer és szakma, a pszichológiai-neveléstudományi szakirodalomban pedig a személyiség fejlődését, az életvezetést elősegítő jegy, de mindkét terület esetében a szociális kompetencia fejlesztése.

A kulturális közösségfejlesztés a közösség és annak létező és lehetséges kulturális értékeiből indul ki, célja a kulturális aktivitásra, helyi kulturális élet szervezésében és alakításában való szerepvállalásra ösztönzés, a kulturális részvétel fejlesztése. A kulturális közösségfejlesztés specifikus célja a kulturális hozzáférés segítése, a helyi közösség kulturális értékeinek megőrzése és kreatív, öntevékeny megújítása. Távlatos, a kulturális értékteremtés képességére, az értékmegőrzés, hagyományőrzés vagy -teremtés képességének fejlesztésére irányuló, közösségi identitást erősítő folyamat, mellyel hozzájárul a helyi közösség kezdeményező- és cselekvőképességének erősödéséhez.

A kulturális intézmények társadalmiasítása, a szakdolgozók szemléletváltása szükséges hazánkban. A paradigmaváltáshoz annak belátása kell, hogy a programszolgáltatás helyett a résztvevők, a közösségek bevonása kell, a hátrányos helyzetű csoportok megszólítása és aktivizálása hosszú távon megtérül, fenntarthatóvá, nélkülözhetetlenné teszi a kulturális intézményeinket és képzett szakembereiket.

Felhasznált irodalom:

- 1976. évi V. törvény a közművelődésről. In: Füleki József – Herczeg Ferenc (1977): Közművelődési kézikönyv. Budapest, Kossuth Kiadó
- 1997. évi CXL. törvény a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről.
- Adams, Robert (2003): Social work and empowerment. Basingstoke, Palgrave Macmillan
- Anheier, K. Helmut – Glasius, Marlies- Kaldor, Mary (szerk.) (2004): Globális civil társadalom. Budapest, Typotex Kiadó
- Anheier, Helmut K. (2005): Nonprofit Organizations. Theory, management, policy. London – New York, Routledge
- Arapovics Mária (2011): A közösség tanulása. Budapest, ELTE Az Élethosszig Tartó Művelődésért Alapítvány
- Arapovics Mária (2013): Egyetemista és főiskolás hallgatók képe a demokráciáról. In: Civil Szemle 2013/2. szám, 5-24. p.
- Arapovics Mária (2015): Községi művelődés és önkéntesmenedzsment országos múzeumokban. In: Civil Szemle 2015/4. szám, 21-46. p.
- Bábosik István (2004): Neveléstudomány. Nevelés az Európai Unióban. Budapest, Osiris Kiadó
- Bereczki Ibolya (2010): „Mindenki lehet önkéntes!” – Önkéntes program fejlesztési terve a Szabadtéri Néprajzi Múzeumban. In: Bereczki Ibolya (szerk.) (2010): Tudás és alkalmazás.

Múzeumi Iránytű 10. Szentendre, Szentendrei Szabadtéri Múzeum Múzeumi Oktatási és Képzési Központ, 220-238. p.

- Bíró Endre (2002): Nonprofit szektor analízis. Civil szervezetek jogi környezete. Budapest, EMLA Egyesület
- Közösségfejlesztők Egyesülete (2004): Budapesti Nyilatkozat. Az európai civil társadalom fejlesztése a közösségfejlesztés eszközeivel. Parola 2004/ különszám, 1-3. p.
- Castells, Manuel (1996): The information age: economy, society and culture. Vol. 1. The rise of the network society. Oxford, Blackwell Publishers
- Cieger András (2011): Politikai korrupció a Monarchia Magyarországon. Budapest, Napvilág Kiadó
- Council of Europe (1996): Education for democratic citizenship (EDC) Project. Strasbourg, Council of Europe
- Crow, G. – Allan, G. (1994): Community life. An introduction to local social relations. New York, USA, Harvester-Wheatsheaf
- Csányi Vilmos (2005): Gondolkozz globálisan, cselekedj lokálisan. Népszabadság, Hétvége, 2005. szeptember 17.
- Csepeli György – Prazsák Gergő (2011): Az el nem múltó feudalizmus. Társadalomkutatás 29. évfolyam, 2011/1. szám, 63-79. p.
- Pataki Ferenc (szerk.) (1980): Csoportlélektan. Budapest, Gondolat Kiadó
- Csordás Izabella (2012): Volunteer management in cultural institutions. Budapest, Múzeumok és Látogatók Alapítvány – Szépművészeti Múzeum
- Djurec Andrea (2015): Új szereplő a harmadik szektorban: közösségi színház. In: Parola. 2015/3. szám, 20-28. p.
- ELTE Az Élethosszig Tartó Művelődésért Alapítvány (2011): Egyetemes értékek az egyetemen. (Elérhető: <https://www2.elte.hu/content/egyetemes-ertekek-az-egyetemen.e.6452>)
- Európai Parlament Tanács (2008): 2008/C 111/01. Az Európai Parlament és a Tanács ajánlása (2008. április 23.) az egész életen át tartó tanulás Európai Képesítési Keretrendszerének létrehozásáról. Brüsszel, Európai Parlament Tanács
- Európai Parlament Tanács (2006): Európai parlament és a tanács ajánlása (2006. december 18.) az egész életen át tartó tanuláshoz szükséges kulcskompetenciákról. Brüsszel, Az Európai Unió Hivatalos Lapja, 394/17. szám.
- Fukuyama, Francis (1997): Bizalom. Budapest, Európa Könyvkiadó
- Gelencsér Katalin (1996): A közművelődés helyi funkciói és feladatai. In: Szabó, Károly (1996): Közművelődési tanulmányok. Pécs, Janus Pannonius Tudományegyetem, 261-290. p.
- Giczey Péter – Péterfi Ferenc (2013): Az útépitéstől a társadalomépítésig. Parola 2013/1. szám, 31-39. p.
- Salamon, Lester M. – Sokolowski, S. Wojciech – Lis, Regina (2003): Global civil society. An overview. Baltimore, The Johns Hopkins University Institute for Policy Studies, Center for Civil Society Studies
- Gorman, Michael (2002): „Közösség” Európában.” Parola, 2002/2. szám
- Hansmann, Henry (1987): A nonprofit szervezetek közgazdasági elméletei. In: Kuti Éva – Marshall Miklós (szerk) (1991): A harmadik szektor. Budapest, Nonprofit Kutatócsoport, 29-44.p.
- Hansmann, Henry (1987): Economic theories of nonprofit organisations. (Elérhető: <http://www.ppge.ufrgs.br/giacomo/arquivos/eco02072/hansmann-1987.pdf>)

- Harkai Nóra (2006): Közösség és közösségi munka. Parola Füzetek. Budapest, Közösségfejlesztők Egyesülete
- Howard, Marc Morjé (2003a): The weakness of civil society in post-communist Europe. Cambridge, Cambridge University Press
- Howard, Marc Morjé (2003b): Why post-communist citizens do not join voluntary organizations. In: Badescu - Uslaner (eds.) (2003): Social Capital and the Transition to Democracy. London, Routledge, 165-183. p.
- Juhász Erika (szerk.) (2014): Közösségi művelődés – közösségi tanulás. Debrecen, Debreceni Egyetem TEK BTK Neveléstudományok Intézete – KultúrÁsz Közhasznú Egyesület
- Jürgen, Habermas (é.n.): A kommunikatív cselekvés elmélete I-II. Kézirat. Budapest, ELTE
- Káldy Mária – Kárpáti Andrea – Szirmai Anna Linda (2010): Helyzetkép és perspektívák. Múzeumpedagógia Magyarországon 2008-2009. Múzeumi iránytű 6. Szentendre, Szentendre, Szabadtéri Néprajzi Múzeum – Múzeumi Oktatási és Képzési Központ
- Káldy Mária - Nagyné Batári Zsuzsanna. (é.n.): Case study: The Hungarian Open Air Museum and its communities. Kézirat
- Kant, Immanuel (1980): Válasz a kérdésre: mi a felvilágosodás? . In: Kant, Immanuel (1980): A vallás a pusztta ész határain belül és más írások. Budapest, Gondolat Kiadó
- Keane, John (1988a): Democracy and Civil Society. On the predicaments of european socialism, the prospects for democracy, and the problem of controlling social and political power. London, Verso
- Keane, John (ed.) (1988b): Civil society and the State: New european perspectives. London, Verso
- Keane, John (1998): Civil society: Old images. New visions. Cambridge, Polity Press
- Keane, John (2004): A civil társadalom. Régi képzetek, új látomások. Budapest, Typotex Kiadó
- Klammer, Arjo – Zuidhof, Peter Wim (2000): A harmadik szféra szerepe a művészetek világában. In: Daubner Katalin – Horváth Sándor – Petró Katalin (szerk.) (2000): Kultúra-gazdaságtani tanulmányok. 167-184. p.
- Lakatos Kinga (2003): A képessé tétel folyamata. Parola füzetek. Budapest, Közösségfejlesztők Egyesülete
- Lee, David – Newby, Howard (1983): The problem of sociology: an introduction to the discipline. London, Unwin Hyman
- Benkő Loránd (szerk.) (1967): Magyar nyelv történeti-etimológiai szótára. II. kötet. Budapest, Akadémiai Kiadó, 630-631. p.
- Mérei Ferenc (1971): Közösségek rejtett hálózata. Szociometriai értelmezés. Budapest, Közgazdasági és Jogi Kiadó
- Mérei Ferenc (1975): A cselekvés szerkezete és a közösségi dinamika – Kurt Lewin pszichológiája. In: Mérei Ferenc – Szakács Ferenc – Légrádi Istvánné (1975): Csoportdinamika. Válogatás Kurt Lewin műveiből. Budapest, Közgazdasági és Jogi Kiadó, 7-57. p.
- Merton, Robert K. (1980): Társadalomelmélet és társadalmi struktúra. Budapest, Gondolat Kiadó
- Mészlivetz Ferenc (1999): A civil társadalom nyomvonalai az új európai térben. In: Csefkó Ferenc – Horváth Csaba (szerk.) (1999): Magyar és európai civil társadalom. Pécs, MTA Regionális Kutatások Központja, 78-193. p.
- Pataki Ferenc (1977): Társadalomlélektan és társadalmi valóság. Budapest, Kossuth Könyvkiadó
- Pataki Ferenc (1988): Közösségi társadalom – eszmény és valóság. Budapest, Kossuth Kiadó

- Pavluska Valéria (2009): A nonprofit szervezetek strukturális-működési jellemzői. In: Arapovics Mária – Brüll Edit. (szerk.) (2009): Községi-civil szervező. Tananyag. I. rész. Budapest, Szociális és Munkaügyi Minisztérium.
- Péterfi Ferenc (2014): Továbbra is mélyponon. Közbizalom 2013. Budapest, Községfejlesztők Egyesülete
- Pethő László (2002): Racionalizáció és társadalmasítás. Jászberény, Dériné Művelődési Központ
- Putnam, Robert D. (2000): Bowling alone: The collapse and revival of american community. New York, Simon & Schuster
- Salamon, Lester M. et al. (1999): The emerging sector revisited: a summary. Baltimore, The Johns Hopkins University Institute for Policy Studies
- Salamon, Lester M. – Anheier, Helmut K. (1992): In search of the nonprofit sector I: The question of definitions. Voluntas, Vol. 3/No. 2., 125-151. p.
- Salamon, Lester M. – Anheier, Helmut K. (1994): The emerging sector: The nonprofit sector in comparative perspective – An overview. Baltimore, The Johns Hopkins University Institute for Policy Studies
- Salamon, Lester M. – Anheier, Helmut K. (1995): Szektor születik. A nonprofit szektor nemzetközi összehasonlításban. Nonprofit kutatások 4. Budapest, Nonprofit Kutatócsoport
- Salamon, Lester M. – Anheier, Helmut K. (Keane : Social origins of civil society: Explaining the nonprofit sector cross-nationally. Voluntas, Vol. 9/ No.3., 213-247. p.
- Salamon, Lester M. – Anheier, Helmut K. (1999): Szektor születik II. Összefoglaló egy nemzetközi nonprofit kutatás második szakaszáról. Budapest, Civitalis Egyesület
- Salamon, Lester M. – Sokolowski, Wojciech S. – List, Regina (2003): Global civil society. An overview. Baltimore, Johns Hopkins University Institute for Policy Studies Center for Civil Society Studies
- Salamon, Lester M. – Anheier, Helmut K. (1995): Szektor születik. Budapest, Nonprofit Kutatócsoport
- Salamon, Lester M. – Anheier, Helmut K. (1996): Szektor születik II. Budapest, Nonprofit Kutatócsoport
- Smith, M. K. (2001) 'Community' in the encyclopedia of informal education. (Elérhető: <http://www.infed.org/community/community.htm>)
- Striker Sándor (1996): A művelődésirányítás lehetőségei és eszközei: ideálok, minták és feladatok. In: Szabó, Károly (1996): Közművelődési tanulmányok. Pécs, Janus Pannonius Tudományegyetem
- Tocqueville, Alexis de (1983): A demokrácia Amerikában. Budapest, Gondolat Kiadó
- Tóth Máté (2015): Könyvtár és község. Budapest, Argumentum Kft.
- Tönnies, Ferninand (1887): Község és társadalom. Budapest, Gondolat Kiadó
- Varga A. Tamás – Vercseg Ilona (1998): Községfejlesztés. Budapest, Magyar Művelődési Intézet
- Varga Aranka (2006): Multikulturalizmus – inkluzív oktatási rendszer. In: Forray R. Katalin (szerk.) (2006): Alapismeretek a romológia asszisztens képzéshez. Pécs, PTE BTK Romológia és Nevelésszociológia Tanszék
- Vercseg Ilona (2004): A társadalmi tőke mérése magyarországi településeken. Budapest, Parola, 2004/3. tematikus szám, 10-15. p.
- Vercseg Ilona (2011): Község és részvétel. A községfejlesztés és a községi munka gyakorlatának elmélete. Budapest, ELTE TáTK – Hilsher Rezső Szociálpolitikai Egyesület
- Vercseg Ilona (2014): Községelmélet. Tantárgyi összefoglaló. Budapest, ELTE TáTK

- Warren, Roland L. (1963): The community in America. Chicago, Rand McNally
- Willmott, P. (1986) Social networks, informal care and public policy. London, Policy Studies Institute

[1] Ez a tanulmány az EFOP – 1.3.1-15-2016-00001 projekt módszertan-fejlesztő kutatás keretein belül készült.

[2] A kompetencia az Európai Parlament és Tanács ajánlása értelmezésben a tudás, készségek és személyes, szociális és/vagy módszertani képességek használatának bizonyított képessége munkahelyi vagy tanulási helyzetekben a szakmai és személyes fejlődés érdekében. A kulcskompetenciák azok a kompetenciák, amelyekre minden egyénnek szüksége van a személyes önmegvalósításhoz és fejlődéshez, az aktív polgársághoz, a társadalmi beilleszkedéshez és a foglalkoztatáshoz. (2008/C 111/01)

[3] 'Building Civil Society in Europe through Community Development' - International Conference - Budapest 25-28 March 2004

[4] Lásd például Sarud és Gyermely művelődési intézményeit (Pethő 2002)